

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ В.Н.КАРАЗІНА

ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: Соціальне благополуччя вимушено переміщених осіб

Студентки 4 курсу групи ЗПС-41
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми «Психологія»
за спеціальністю 053 – ПСИХОЛОГІЯ
Купчик О. О.
Керівник доктор психологічних наук,
професор Плохих В. В.

Чотирьохрівнева шкала оцінювання _____
Кількість балів: _____

Члени комісії _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

м. Харків – 2024 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	5
1.1. Визначення поняття «соціальне благополуччя» та його складових	5
1.1.1. Підходи до опису поняття «соціальне благополуччя»	5
1.1.2. Складові соціального благополуччя.....	7
1.2. Вимушене переміщення та його проблематика.....	8
1.2.1. Вимушене переміщення: визначення та класифікація	8
1.2.2. Проблеми вимушено переміщених через війну осіб	10
1.2.3. Специфіка психоемоційного стану вимушено переміщених через війну осіб	11
1.3. Аналіз досліджень соціального благополуччя вимушено переміщених осіб	14
Висновки до розділу I.....	16
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ	19
2.1. Організація дослідження	19
2.2. Обробка та аналіз результатів	21
2.2.1. Соціальне благополуччя та його виміри	21
2.2.2. Відчуття довіри та безпеки у взаємодії	25
2.2.2. Адаптивні поведінкові особливості та психічні стан	28
2.2.4. Дезадаптивні поведінкові особливості та психічні стани	31
2.2.5. Зв'язок соціального благополуччя з іншими психічними станами вимушено переміщених осіб	37
Висновки до розділу II.....	38
ВИСНОВКИ	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	44
АНОТАЦІЇ.....	48
ДОДАТКИ	51

ВСТУП

Актуальність дослідження. Дослідження соціального благополуччя вимушено переміщених осіб в Україні є надзвичайно актуальним у зв'язку з різкою зростаючою кількістю цих осіб внаслідок російсько-української війни. Враховуючи те, що соціальна сфера є однією з найбільш вразливих внаслідок вимушеного переміщення, є важливим досліджувати її особливості, визначати наявні проблеми, їх чинники та способи подолання. У період після 2014 року, коли тільки розпочалася військова агресія Росії, Україна здобула значний досвід у вирішенні питань, пов'язаних з внутрішньо переміщеними особами, зокрема в покращенні їх адаптації. Втім, комплексні міграційні процеси після початку повномасштабної фази війни вимагають більш детального аналізу в контексті збільшення масштабів та кількості викликів, з якими стикаються вимушено переміщені особи, як внутрішньо переміщені, так і зовнішньо. Враховуючи це, існує потреба у додатковому вивченні особливостей соціального благополуччя вимушено переміщених осіб для розробки більш ефективних методів їх адаптації та інтеграції.

Об'єктом дослідження є психічний стан вимушено переміщених осіб.

Предметом дослідження є соціальне благополуччя вимушено переміщених осіб.

Метою даної роботи є проведення теоретичного та емпіричного дослідження особливостей соціального благополуччя вимушено переміщених осіб. Для досягнення мети визначено наступні **завдання**:

1. Визначення понять «соціальне благополуччя» та «вимушено переміщена особа», їхніх складових та особливостей, а також проблематику.

2. Проведення теоретичного аналізу особливостей соціального благополуччя вимушено переміщених осіб.

3. Організація та проведення емпіричного дослідження соціального благополуччя вимушено переміщених осіб.

4. Визначення особливостей соціального благополуччя вимушено

переміщених осіб в залежності від умов міграції на підставі емпіричних даних.

Гіпотеза дослідження: існує зв'язок між соціальним благополуччям особи та місцем вимушеного переміщення (в межах країни або за межами країни).

У роботі використані наступні **методи дослідження:**

1. Теоретичні: аналіз, узагальнення, систематизація.
2. Емпіричні: психодіагностичні тести, зокрема методики «Шкала соціального благополуччя» К. Кіза, «Фрайбурзький багатофакторний опитувальник» в адаптації О. Луценко та «Методика довіри/недовіри особистості до світу, до інших людей, до себе» А. Купрейченко в адаптації О. Савченко та ін.

3. Математичні: описова статистика, параметричний статистичний критерій t-Стюдента, непараметричний статистичний критерій U-Мана Уїтні, кореляційний аналіз за коефіцієнтами Спірмена та Кендала.

Характеристика вибірки. У дослідженні брали участь українці, які є вимушено переміщеними особами: або внутрішньо переміщеними особами, або біженцями. Вибірка обмежена за критерієм попереднього місця проживання: у дослідженні брали участь респонденти, що до початку повномасштабного вторгнення проживали у м. Харків. Окрім цього, вибірка обмежена за віковим критерієм: всі опитані респонденти дорослі, тобто старше 18 років. Загалом, у дослідженні брали участь особи чоловічої та жіночої статі, з різних навчальних та робочих спеціальностей.

Практична значущість дослідження. Вивчення зв'язку між місцем вимушеного переміщення та соціальним благополуччям дозволить зрозуміти, які фактори сприяють або перешкоджають успішній адаптації та інтеграції вимушено переміщених осіб в нових соціальних і культурних умовах. Окрім цього, розуміння впливу місця вимушеного переміщення на соціальне благополуччя допоможе розробити більш ефективні стратегії допомоги та інтеграції для переселенців, а також покращити їх психологічне та соціальне благополуччя.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

1.1. Визначення поняття «соціальне благополуччя» та його складових

1.1.1. Підходи до опису поняття «соціальне благополуччя»

Розуміння соціального благополуччя еволюціонувало упродовж історії. Первісно, ця концепція асоціювалася з матеріальним добробутом, зосереджуючись на економічній стабільності та матеріальному достатку. Вчені аналізували, як в умовах суспільної нерівності можна забезпечити добробут для більшості, зокрема через більш справедливий розподіл доходів. Поступово концепція соціального благополуччя еволюціонувала, охоплюючи не лише матеріальне благо, але й інші аспекти, такі як здоров'я, освіта, безпека, свобода, соціальна єдність, та особисте відчуття благополуччя. Загалом соціальне благополуччя є важливим індикатором ефективності соціальної сфери держави, рівня життя населення, тобто розглядається як міра результативності державної політики [11].

Виділяється соціальне благополуччя на двох рівнях: індивідуальному (або суб'єктивному) та суспільному [4; 11]. Так, соціальне благополуччя на суспільному рівні є показником, який відображає, наскільки ефективно функціонує суспільство та кожен його окремий представник. Цей параметр оцінює різні фактори, включно з фізичним та психічним здоров'ям людей, наявністю власного житла, фінансовим становищем (доходами, накопиченнями, здатністю купувати необхідне тощо), працевлаштуванням, якістю міжособистісних відносин, рівнем особистої безпеки, станом довкілля, а також можливостями для відпочинку. У той же час, з психологічного погляду, суб'єктивне соціальне благополуччя полягає у власній оцінці людиною свого місця та ролі в суспільстві, враховуючи такі аспекти як сімейне життя, дружба, професійна діяльність, умови проживання, освіта, здоров'я, тощо [26]. В такому випадку можна надати наступне визначення: «соціальне благополуччя – це інтегральне соціально-психологічне утворення, що відображає суб'єктивну

оцінку (позитивне переживання) успішності функціонування індивіда в соціальному середовищі». В даній роботі в подальшому буде використовуватись поняття «соціальне благополуччя» в індивідуальному контексті, оскільки саме в ньому відображений психологічний аспект соціального благополуччя людини.

Часто існує конфлікт між соціальним благополуччям на індивідуальному та суспільному рівнях. Так, існують історичні приклади суспільств, що процвітали за рахунок своїх членів, та приклади особистого процвітання людей за рахунок суспільства [4]. До того, суб'єктивне сприйняття соціального благополуччя часто відрізняється від об'єктивних показників.

Важливо додати, що термін "соціальне благополуччя" не так широко використовується у науковому співтоваристві через нечіткість його визначення. В англійській літературі вживається термін "societal well-being" для опису соціального благополуччя на рівні суспільства та "social well-being" для його опису на індивідуальному рівні, але в україномовній літературі наразі такого розділення немає.

Таким чином, на даний момент серед науковців немає єдиної визначеної концепції соціального благополуччя. Замість цього існує загальний опис, який включає різні компоненти та характеристики, що можуть вказувати на рівень соціального благополуччя особи. Однією з найвідоміших концепцій у американській психології стала теорія соціального благополуччя, розроблена соціальним психологом К. Ківзом (C. Keyes) у 1998 році. Так, Ківз першим зазначив, що важливо брати до уваги соціальні критерії, які люди використовують для оцінки свого власного благополуччя, замість зосередження на клінічних аспектах, таких як відсутність депресії, або загальних оцінках задоволеності життям чи щастя. Він запропонував визначення соціального благополуччя, яке ґрунтується на тому, як люди сприймають свої взаємини з іншими людьми та суспільством загалом, а також на їхній власній ролі у функціонуванні суспільства [24].

1.1.2. Складові соціального благополуччя

Найбільш детальний перелік складових аспектів соціального благополуччя наведено в статті "Social wellbeing: a literature review" авторства D. Teghe та K. Rendell [27]. Так, авторами було проаналізовано різноманітні концепції та виміри благополуччя, включаючи його зв'язок із соціальними, економічними, психологічними аспектами та аспектами охорони здоров'я. Цей перелік включає в себе наступні аспекти:

1. Самооцінка, тобто власне самосприйняття.
2. Відчуття контролю над власним життям, тобто здатність впливати на життєві обставини.
3. Гарне здоров'я, як фізичне, так і психічне.
4. Економічна безпека, тобто фінансова стабільність та здатність задовольняти власні базові потреби.
5. Доступ до ресурсів спільноти: фізичних, таких як інфраструктура, освітні та медичні заклади, та соціальних, таких як можливість отримання соціальної підтримки, участі в різних ініціативах тощо.
6. Участь у громадському та сімейному житті.
7. Участь у політичному житті, тобто можливість активної участі у політичному процесі та впливу на рішення, що формують суспільство.
8. Відсутність стресорів.
9. Приємне і безпечне навколишнє середовище.
10. Доступ до освіти, тобто можливість отримувати якісну освіту.
11. Здатність до навчання протягом усього життя, що має на увазі можливість до нескінченного процесу навчання та саморозвитку, здобуття нових знань та навичок.
12. Визнання та повага у спільноті.
13. Відчуття свободи, тобто можливість вибору та самостійного рішення в особистому житті, що включає свободу мислити, висловлюватися та діяти.
14. Почуття любові до інших, зокрема наявність емоційних зв'язків, емпатії та любові для створення міцних міжособистісних відносин.

15. Духовне вдоволення, тобто задоволення від духовного розвитку та самореалізації.

Узагальнені аспекти соціального благополуччя наведені у статті "Social Well-Being" К. Л. М Ківза. Так, він ввів та теоретично обґрунтував наступні п'ять вимірів соціального благополуччя [24]:

- Соціальна інтеграція – оцінка якості своїх стосунків із суспільством та громадою в контексті відчуття приналежності до спільноти та відчуття власної схожості з іншими.

- Соціальний внесок – оцінка своєї соціальної цінності та продуктивності, сприйняття себе як важливого члена суспільства, відчуття того, що твої здобутки цінуються соціумом.

- Соціальна узгодженість – осмисленість соціальних подій; наявність розуміння та бажання зрозуміти соціальний устрій; відчуття того, що те, що відбувається в суспільстві, має сенс;

- Соціальна актуалізація – оцінка потенціалу та траєкторії руху суспільства як такого, що розвивається; віра в соціальне зростання та прогрес наряду з власним; відчуття того, що суспільство контролює свою долю.

- Соціальне прийняття – позитивне ставлення до інших, загалом позитивне сприйняття людей та їхньої природи, наявність довіри до інших та почуття комфорту при взаємодії.

Ця модель розширює традиційне розуміння благополуччя, переходячи від індивідуальних аспектів до більш широкого контексту соціальних взаємодій та стосунків у суспільстві. Наразі вона лишається найбільш поширеною в контексті соціального благополуччя.

1.2. Вимушене переміщення та його проблематика

1.2.1. Вимушене переміщення: визначення та класифікація

Вимушене переміщення (міграція) визначається як непередбачене, вимушене переміщення людини з однієї території на іншу внаслідок загрози для життя, як-от природна катастрофа, воєнні дії, переслідуванням з

політичних чи національних причин [8]. При цьому, це переміщення може бути як тимчасове, так і на постійній основі. Т. В. Жванія визначає поняття «вимушена міграція» як зміну місця постійного проживання особи або групи осіб у зв'язку з воєнними конфліктами, політичними подіями, релігійними або етнічними переслідуваннями, застосуванням до них або членів їх сімей насильства [5]. За визначенням Міжнародної організації з міграції, вимушеним мігрантом є особа, яка переїжджає зі свого постійного місця проживання в межах країни чи через міжнародний кордон з різних причин, в тому числі для уникнення ситуацій, які наражають на небезпеку її життя, ставлять під загрозу свободу або засоби існування [8].

Загалом можна виділити дві категорії вимушених мігрантів: внутрішні вимушені мігранти та зовнішні (міжнародні) вимушені мігранти [8]. Так, до першої категорії належать внутрішньо переміщені особи, а до другої – біженці та особи, які шукають притулку.

Внутрішньо переміщеними особами є особи, які були вимушені залишити своє місце проживання та переміститися до іншої адміністративно-територіальної одиниці держави, при цьому не перетинаючи міжнародно визначений кордон. При цьому, це можуть бути як громадяни країни, так і особи, що мають право на постійне проживання в ній.

Поняття «біженець» часто уподібнюють до поняття «внутрішньо переміщена особа», але головною їх відмінністю є те, що біженці, на відміну від внутрішньо переміщених осіб, перетинають кордони держави [19]. Таким чином, біженцями є особи, що проживають за межами країни свого громадянства, які не можуть або не бажають повертатися внаслідок обґрунтованої небезпеки або переслідування за політичними, етнічними та іншими факторами. Особи, які шукають притулку, також перетнули міжнародні кордони, але відрізняються від біженців тим, що ще не отримали відповідний статус [8].

1.2.2. Проблеми вимушено переміщених через війну осіб

У зв'язку з російсько-українською війною, а особливо з її повномасштабною фазою, вимушена міграція, як внутрішня, так і зовнішня, наразі сягла величезних масштабів. Випадки вимушеної міграції в Україні траплялися й раніше, зокрема внаслідок аварії на Чорнобильській атомній електростанції у 1986 році було переміщено понад 150 тис. осіб [3]. Але оскільки наразі масова вимушена міграція в Україні відбувається саме внаслідок війни, важливо розглянути специфіку проблем, з якими стикаються вимушено переміщені особи, з урахуванням цього контексту.

Однією з найбільших проблем вимушено переміщених осіб є проблема житлового питання. Вимушено переміщені особи часто втрачають своє майно та мають обмежені фінансові ресурси, що робить завдання забезпечення власного житла ще складнішим. При цьому, житло має особливе значення для інтеграції внутрішньо переміщених осіб, воно є важливим джерелом відчуття благополуччя та безпеки [28].

Іншою важливою проблемою вимушено переміщених осіб є економічні труднощі, зокрема втрата робочого місця та джерела доходів. Внаслідок переміщення ВПО часто змушені залишити свою роботу, що призводить до значного зниження рівня доходу і зростання економічної незахищеності. Багато з них стають залежними від гуманітарної допомоги та соціальних пілг, що створює важкі умови для відновлення нормального життя [18].

Окрім цього, вимушено переміщені особи стикаються зі складним спектром соціальних проблем. Так, вони можуть стикатися з ізоляцією в новому середовищі та важкістю власної інтеграції через культурну та мовну різницю [25]. Втрата сталого місця проживання може призвести до соціального виключення, зменшуючи доступ до ресурсів та послуг, а також обмежуючи можливість участі в суспільному житті. Втрата майна та основних ресурсів призводить до зниження якості життя та можливостей для самореалізації. Збільшується ризик насильства і можливість впадання в психологічну "пастку бідності" [6]. До того ж, вимушено переміщені особи можуть зіткнутися з

дискримінацією та стигматизацією з боку місцевого населення через стереотипи та непорозуміння.

ВПО часто відчують стрес і зазнають психологічних травм внаслідок втрати дому, відділення від родини та знайомого оточення [21; 22]. Військові конфлікти призводять до великої нестабільності та загрози безпеки, що сприяє розвитку стресу та тривоги серед вимушено переміщених осіб. На фоні цього може розвинути посттравматичний стресовий розлад, великий депресивний розлад, тривожні розлади та панічні атаки. Детальніше ці та інші аспекти описані в наступному підрозділі «Специфіка психоемоційного стану вимушено переміщених осіб».

Важливо також зазначити про юридичні проблеми вимушено переміщених осіб. До них можна віднести втрату документів та складнощі у їх відновленні, невизначеність статусу та їхніх прав, особливо у контексті доступу до освіти, працевлаштування та медичної допомоги, обмежений доступ до юридичної допомоги. Все це ускладнює їхню інтеграцію та забезпечення нормального життя. Міжнародний захист та процеси інтеграції теж можуть стати складнішими через невизначеність правового статусу вимушено переміщених осіб.

І наостанок, проблема втрати ідентичності, що може виникнути на фоні різкої зміни соціокультурного середовища та втрати звичного способу життя. Так, вимушено переміщені особи можуть стикатися з відчуттям втрати своєї культурної та національної ідентичності в новому середовищі, де стикаються з різними мовами, обрядами та соціокультурними нормами. Водночас, розрив з родинним середовищем та втрата родинних зв'язків може викликати емоційні та психологічні труднощі, що впливатимуть на стабільність особистісного розвитку.

Важливо зазначити, що якщо у вимушених мігрантів всередині країни кожен з цих аспектів може мати не надто виражений характер, то внаслідок міграції до іншої країни кожен з них значною мірою загострюється внаслідок мовного бар'єру, а також різниці в культурних та ціннісних аспектах.

1.2.3. Специфіка психоемоційного стану вимушено переміщених через війну осіб

Воєнні дії мають сильний вплив на психіку людини, і можуть призводити до стресу, тривоги, посттравматичного стресового розладу та інших психічних проблем. Насильство та невизначеність, що супроводжують війну, можуть мати тривалий вплив на емоційний стан впо, їх відчуття безпеки та якість відносин з іншими. Люди, які пережили війну, часто зіштовхуються з викликами адаптації до повсякденного життя, потребуючи підтримки та реабілітації для відновлення психічного здоров'я.

Перше, що важливо виділити в контексті специфіки психоемоційного стану вимушено переміщених осіб, це наявність стресу, що виникає у відповідь на загрозу. Як відомо, стрес може бути короткостроковим або хронічним, і короткостроковий стрес може допомогти в ситуаціях, що вимагають швидкої реакції або підвищеної уваги. Так, короткотривалий стрес, що супроводжує впо внаслідок переїзду, може допомогти їм швидше адаптуватися до нових умов. А от хронічний стрес, що є довготривалим, навпаки має негативний вплив на фізичне та психічне здоров'я, та може призвести до порушень в адаптації [15]. Довготривалий стрес може розвинути під час знаходження в умовах воєнних дій внаслідок наявності таких стресорів як постійна небезпека, втрати, руйнування навколишнього середовища, невизначеність майбутнього, та продовжитися вже після переміщення внаслідок перегляду новин та спілкування зі знайомими, що залишилися проживати на тому ж місці. Окрім цього, у вимушено переміщених осіб з низьким рівнем стресостійкості спостерігається погіршення відчуття часової перспективи та здатності передбачати своє подальше майбутнє [14].

Внаслідок переживання травматичних подій також може розвинути посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), що може значною мірою впливати на соціальну сферу життя, включаючи стосунки з сім'єю, друзями, професійну діяльність. Люди з ПТСР можуть уникати взаємодії з іншими людьми,

відчувати труднощі у встановленні довірливих стосунків, мати проблеми з комунікацією. Це може призвести до відчуття відчуженості та ізоляції. Окрім цього, наявність збільшеної реакції на звичайні подразники, що може виявлятися у надмірній роздратованості або паніці, також ускладнює як неформальні, так і професійні стосунки з оточуючими.

Перебування в умовах війни, а також її соціальні та економічні наслідки, можуть порушити психологічну рівновагу в контексті виникнення почуття безпорадності та зневіри, а також спричинити розвиток великого депресивного розладу [23]. Депресія, в свою чергу, має суттєвий вплив на соціальну сферу життя людини, оскільки вона справляє пригнічуючий ефект на емоційний стан, мислення, поведінку та взаємодію з оточуючими. Так, характерні втрата ініціативи, зміна способу спілкування на більш пасивний, зниження або повна відсутність інтересу до соціальної взаємодії.

Іншими можливими наслідками перебування в умовах війни є підвищення тривожності та поява панічних атак [22]. Так, травматичні події що супроводжують війну, як-от обстріли, вибухи, руйнування, викликають тривогу, а невизначеність майбутнього породжує постійний страх за власну безпеку. Панічні атаки можуть виникнути як безпосередній результат травматичного досвіду та психологічного навантаження. Така підвищена тривожність має негативний вплив на здатність вимушено переміщених осіб адекватно оцінювати своє майбутнє та теперішнє [13]. Вплив тривоги та панічних атак на соціальну сферу включає появу складнощів у встановленні та підтримці стосунків, оскільки тривога може призводити до відчуття власної обмеженості у взаємодії з іншими чи непридатності у контексті повноцінного функціонування. Тривога та панічні атаки також впливають на професійну сферу, ускладнюючи виконання робочих завдань, знижуючи продуктивність та можливості для розвитку.

Особливої уваги заслуговує «синдром провини вцілілого». Він класифікується як симптом посттравматичного стресового розладу. Виділяється три групи передумов виникнення «синдрому провини вцілілого»:

- особа вижила, тим часом інші загинули;
- особа вважає, що не вчинила все можливе для порятунку інших;
- під час надання допомоги вцілілому постраждала інша людина [2].

Так, відчуття провини, притаманне цього синдрому, також може сприяти появі відчуження від оточуючих, униканню соціальних подій та зменшенню активності у громадському житті, а також стати бар'єром для нормальної соціальної адаптації, особливо в новому оточенні. Внутрішній опір до дозволу собі радіти та переживати позитивні емоції через відчуття вини створює психологічний бар'єр до щастя та призводить до порушення міжособистісних відносин. Можлива втрата мотивації для досягнення кар'єрних чи особистих цілей через внутрішні блокування та сумніви у власних можливостях.

Також важливо звернути увагу на фактор психологічної безпеки, що відіграє суттєву роль у соціально-психологічній адаптивності вимушено переміщених осіб, адже потреба у безпеці для людей є однією з базових. Під терміном "психологічна безпека" мається на увазі стан суспільної свідомості, при якому як суспільство в цілому, так і кожен окремий індивід, сприймає якість свого життя як адекватну та надійну, стан, який надає можливість задовольняти нинішні потреби та бути впевненими у своєму майбутньому [1]. Так, наявність у вимушено переміщених осіб почуття безпеки сприятиме більш швидкій їх адаптації та інтеграції в соціум. Оскільки внутрішньо переміщені особи, на відміну від зовнішніх мігрантів, лишаються в Україні, в них продовжує бути наявним фактор зовнішньої небезпеки та загрози життю, що заважає виникненню цього почуття безпеки та захищеності, та може додатково ускладнювати їхню соціально-психологічну адаптивність.

1.3. Аналіз досліджень соціального благополуччя вимушено переміщених осіб

Якщо після початку російського вторгнення на територію України у 2014 році вимушено переміщені особи всередині країни особи перебували у безпеці, то з початком повномасштабного вторгнення в Україну це змінилося:

вимушено переміщені всередині країни особи продовжують знаходитися в небезпеці внаслідок загрози ракетних обстрілів з боку Росії. У зв'язку з цим у даній роботі проведено аналіз досліджень соціального благополуччя вимушено переміщених осіб останніх двох років (2022-2024 рр), для більш коректного формування емпіричної гіпотези.

Так, на початку було розглянуто всеукраїнське дослідження психологічного стану населення в умовах повномасштабної війни, проведене найпершим після початку повномасштабного вторгнення – у липні-серпні 2022р., тобто за 5 місяців від його початку [16]. Дане дослідження показало, що вимушено переміщені особи, які залишаються в евакуації, мають нижчі оцінки суб'єктивного психологічного благополуччя порівняно з тими, хто не покидав свої домівки або повернувся до попереднього місця проживання. Окрім цього, було виявлено, що респонденти виявляють позитивне ставлення до нового соціального оточення, але водночас мають недостатню готовність до активної інтеграції у приймаючу громаду.

У більш пізньому дослідженні, опублікованому у 2023 році та присвяченому дослідженню особливостей соціального та психологічного благополуччя вимушено переміщених осіб, було встановлено, що показники як соціального, так і психологічного благополуччя знаходяться на середньому рівні [10]. Такий результат розглядається як наслідок «позитивної адаптації», або так званого чи «посттравматичного зростання» особи, внаслідок переживання життєвих криз та складних ситуацій, до яких відносяться як перебування в умовах воєнних дій, так і процес міграції. Так, в останньому випадку мова йде про здатність особистості знаходити, розвивати та утримувати позитивні аспекти, отримані внаслідок знаходження у новому та невідомому оточенні. До факторів, що сприяють формуванню позитивної адаптації, належать стресостійкість, резілієнтність, психологічна гнучкість, ефективні психологічні стратегії та наявність соціальної підтримки [7].

У дослідженні, присвяченому вивченню психологічного благополуччя вимушено переміщених осіб в умовах іншої країни, встановлено, що близько

половини респондентів (46%) мають низький рівень за шкалою «Позитивні відносини з іншими» [12]. Мається на увазі, що вони мають обмежену кількість довірливих відносин з оточуючими, їм складно відкриватися, а у міжособистісних взаєминах наявні ізольованість та фрустрація. Для них характерна відсутність бажання йти на компроміси для підтримки важливих зв'язків із оточуючими. Важливо зазначити, що опитування проходили респонденти, що знаходилися в Німеччині вже досить довго – від 12 до 18 місяців – але, незважаючи на це, в них досі наявні проблеми в адаптації до нового соціокультурного середовища.

Ще одне дослідження психологічного благополуччя було проведено на вибірці, обмеженою за віковим критерієм. Так, у дослідженні брали участь підлітки, що не змінювали місце проживання, та підлітки, які є внутрішньо переміщеними особами [20]. Було виявлено порівняно низький рівень суб'єктивного благополуччя у досліджуваних, що були вимушені змінити своє місце проживання, аніж у тих, хто лишився жити на тому ж місці. При цьому, показники за шкалою «Задоволеність відносинами з іншими» в обох випадках знаходиться на середньому рівні, тобто підлітки з обох категорій оцінюють свої міжособистісні відносини як не надто задовільні, але і не негативні.

Висновки до Розділу I

Соціальне благополуччя було визначено як інтегральне соціально-психологічне утворення, що відображає суб'єктивну оцінку успішності функціонування особи в соціумі. Соціальне благополуччя варто розглядати на двох рівнях: індивідуальному (суб'єктивному) та суспільному. Перший вказує на ефективність функціонування суспільства загалом та благополуччя його членів, в той час як другий базується на суб'єктивних оцінках людей щодо їхнього місця в суспільстві та особистих досягнень. В даній роботі буде акцент саме на індивідуальному рівні, оскільки саме в ньому відображений психологічний аспект соціального благополуччя людини.

До складових соціального благополуччя можна віднести наступні

чинники: самооцінка, контроль над власним життям, економічна безпека, участь у сімейному, громадському та політичному житті, приємне і безпечне фізичне середовище, відсутність стресорів, доступ до ресурсів спільноти, визнання та повага у спільноті, відчуття свободи та любові до інших, здоров'я та духовне вдоволення. Загалом, всі чинники можна розділити на 5 вимірів: соціальна інтеграція, соціальний внесок, соціальна узгодженість, соціальна актуалізація та соціальне прийняття.

Вимушене переміщення або міграцію було визначено як непередбачене, вимушене переміщення особи або групи осіб з однієї території на іншу внаслідок загрози для життя, як-от природна катастрофа, воєнні дії, переслідуванням з політичних чи національних причин, а також інших причин, що наражають на небезпеку життя, ставлять під загрозу свободу або засоби існування. Було виділено дві категорії вимушено переміщених осіб в залежності від місця вимушеної міграції: внутрішні вимушені мігранти, або внутрішньо переміщені особи, та зовнішні (міжнародні) вимушені мігранти, до яких відносяться біженці та особи, які шукають притулку.

Було розглянуто наступні проблеми вимушених мігрантів: проблему житлового питання, економічні труднощі, соціальні проблеми, психологічні проблеми, юридичні проблеми та проблему втрати ідентичності. Відзначено, що у зовнішніх вимушених мігрантів кожен з цих аспектів значною мірою загострюється внаслідок наявності мовного бар'єру, різниці у культурних та ціннісних аспектах.

Окрім цього, було розглянуто специфіку психоемоційного стану вимушено переміщених осіб в контексті впливу перебування в умовах війни на їхнє соціальне благополуччя. Зокрема, було розглянуто короткостроковий та хронічний стрес, посттравматичний стресовий розлад, депресію, підвищену тривожність та панічні атаки, а також синдром провини вцілілого. Окрім цього, виділено, що фактор психологічної безпеки відіграє суттєву роль у соціально-психологічній адаптивності вимушено переміщених осіб. Оскільки у внутрішньо переміщених осіб залишається наявним фактор зовнішньої

небезпеки та загрози життю, це заважає виникненню почуття безпеки та захищеності, що може додатково ускладнювати їхню соціально-психологічну адаптивність у порівняння з зовнішніми вимушеними мігрантами.

Було проведено аналіз досліджень соціального благополуччя вимушено переміщених осіб з України, зроблених за останні 2 роки. Виявлено, що внутрішньо переміщені особи, що перебували в евакуації перші 5 місяців після початку повномасштабного вторгнення, мають нижчі оцінки суб'єктивного психологічного благополуччя порівняно з тими, хто не покидав свої домівки або повернувся до попереднього місця проживання. Однак більш пізні дослідження показують, що показники соціального благополуччя внутрішньо переміщених осіб знаходяться на середньому рівні, що вказує на можливу «позитивну адаптацію» або «посттравматичне зростання».

У дослідженні зовнішніх вимушених мігрантів було виявлено, що близько половини мають складнощі зі встановленням близьких довірливих відносин з оточуючими. Тобто, незважаючи на тривалий час перебування в міграції (від року до півтора), адаптація до нового соціокультурного середовища в умовах іншої країни відбувається зі складністю.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

2.1. Організація дослідження

Відповідно до проведеного теоретичного аналізу, була зроблена наступна експериментальна гіпотеза: існує зв'язок між соціальним благополуччям особи та місцем вимушеного переміщення (в межах країни або за межами країни).

У дослідженні брали участь українці, які є вимушено переміщеними особами, в межах країни або за кордоном. Було прийнято рішення обмежити вибірку за критерієм попереднього місця проживання для підвищення однорідності вибірки і тим самим забезпечення більшої її репрезентативності та достовірності результатів дослідження: у дослідженні брали участь респонденти, що до початку повномасштабного вторгнення проживали у м. Харків. Окрім цього, вибірка обмежена за віковим критерієм: всі опитані є дорослими, тобто старше 18 років, віковий розподіл є рівномірним в контексті рівномірної наявності представників різних вікових діапазонів: від 18 років до 70 років (Додаток А). Загалом, у дослідженні взяли участь 60 осіб чоловічої та жіночої статі: 30 зовнішніх вимушено переміщених осіб та 30 внутрішніх вимушено переміщених осіб, серед них 47 жінок та 13 чоловіків.

Для здійснення дослідження було підібрано діагностичний інструментарій, що складається з наступних методик:

1. Методика «Шкала соціального благополуччя» К. Кіза (в адаптації Четверик-Бурчак А. Г.) для діагностики соціального благополуччя та його вимірів;

2. «Фрайбурзький багатофакторний опитувальник» (стандартизований О. Луценко) для діагностики станів та властивостей особистості, що мають першочергове значення для процесів соціальної адаптації та регуляції поведінки;

3. «Методика довіри/недовіри особистості до світу, до інших людей, до себе» А. Купрейченко (в адаптації О. Савченко та ін.) для діагностики рівня

довіри та безпеки при взаємодії з іншими людьми та з об'єктами зовнішнього світу. Всі методики були адаптовані для онлайн проходження та винесені у гугл-форми.

Обґрунтування вибору методик полягає в тому, що всі вони є адаптованими та валідизованими на українській вибірці. Кожна з них охоплює різні аспекти в контексті аналізу соціального благополуччя, що дозволяє отримати більш повну дослідницьку картину.

Так, Методика «Шкала соціального благополуччя» К. Кіза дозволяє отримати показники загального рівня соціального благополуччя, а також позначки за кожним із п'яти вимірів соціального благополуччя: соціальній інтеграції, соціальному внеску, соціальній узгодженості, соціальній актуалізації та соціальному прийняттю [21]. В ході заповнення опитувальника досліджуваний має оцінити кожне із запропонованих 15 тверджень за ступенем відповідності відносно себе, після чого дослідником підраховуються бали за кожним з тверджень відповідно до «ваги» наданої оцінки – від 7 до 1 балу. Отримані дані аналізуються як кількісні: рангові або метричні в залежності від нормальності їх розподілу. Обмеження даної методики полягає в тому, що внаслідок процесу валідизації не було сформовано нормативні показники, тому отримані дані можливо аналізувати лише в контексті наявності відмінностей між двома досліджуваними групами, що, однак, відповідає сформованій емпіричній гіпотезі. За відсутності на момент проведення дослідження альтернативних методик вимірювання рівня соціального благополуччя, які були б адаптовані та валідизовані на українській вибірці, було прийнято рішення про застосування саме цієї методики, незважаючи на її обмеження.

Методика «Фрайбурзький багатофакторний опитувальник» (стандартизований О. Луценко) призначений для діагностики станів та властивостей особистості, що впливають на процеси соціальної адаптації та регуляції поведінки [9]. Він дозволяє отримати показники за 12 субшкалами: «Невротичність», «Депресивність», «Дратівливість», «Спонтанна агресивність», «Реактивна агресивність», «Врівноваженість», «Стриманість/Сором'язливість»,

«Відкритість», «Товариськість», «Екстраверсія», «Емоційна лабільність» та «Маскулінність/Фемінність». Досліджуваному пропонуються 104 запитання, на кожне з яких потрібно надати відповідь «Так» або «Ні», після чого дослідником за кожною із субшкал підраховуються числові показники, які переводяться в 9-бальну шкалу стенов. Це дозволяє, по-перше, визначити нормативні показники, по-друге, оскільки дана шкала є метричною, надає більше можливостей для аналізу даних.

«Методика довіри/недовіри особистості до світу, до інших людей, до себе» А. Купрейченко в адаптації О. Савченко та ін. дозволяє виявити рівень довіри та безпеки у взаємодії досліджуваного з об'єктами зовнішнього світу та з іншими людьми, а також довіри до самого себе в контексті цієї взаємодії [17]. Вибір цієї методики зумовлений виділенням під час теоретичного аналізу відчуття безпеки як фактору, що є одним з визначальних в контексті формування відмінностей загального рівня соціального благополуччя між зовнішньо переміщеними та внутрішньо переміщеними особами. Методика містить 12 тверджень, які досліджуваному запропоновано оцінити за ступенем відповідності стосовно себе, після чого дослідником підраховуються бали за кожною з трьох субшкал: довіри до світу, довіри до інших та довіри до себе. Методика містить нормативні показники, а використана в ній шкала Лайкерта дозволяє аналізувати дані з використанням параметричних методів статистичної обробки за умови наявності нормального розподілу даних, що надає змогу для більш змістовної інтерпретації.

Таким чином, кожна з методик задовольняє потребам проведення дослідження зв'язку соціального благополуччя особи з місцем вимушеного переміщення (в межах країни або за межами країни), та дозволяє сформулювати змістовну дослідницьку картину.

2.2. Обробка та аналіз результатів

2.2.1. Соціальне благополуччя та його виміри

Для діагностики рівня соціального благополуччя була використана

методика «Шкала соціального благополуччя» К. Кіза (в адаптації Четверик-Бурчак А. Г). Підраховану кількість балів, отриману кожним досліджуваним за п'ятьма субшкалами, та підрахований відповідно до цього загальний рівень соціального благополуччя винесено в Додаток А. Оскільки зазначений вище опитувальник не містить нормативних показників і проаналізувати отримані дані на рахунок відсоткового співвідношення вираженості рівнів для кожної з груп неможливо, перейдемо одразу до порівняльної характеристики двох груп досліджуваних.

Для цього спочатку було зроблено перевірку на нормальність розподілу отриманих даних для обох груп – внутрішніх вимушено переміщених осіб та зовнішніх вимушено переміщених осіб. Для цього було враховано критерії Колмогорова-Смірнова та Шапіро-Вілко, а також побудовано графік накопичених частот за допомогою програми SPSS statistics (їх винесено у додаток Б та додаток В). Для обох груп показники соціального благополуччя та його вимірів – соціального прийняття, соціальної актуалізації, узгодженості із суспільством, соціального внеску та соціальної інтеграції – статистична вірогідність є вищою за 0.05, що свідчить про нормальність розподілу. Винятком є показник соціальної актуалізації для групи зовнішніх вимушено переміщених осіб ($p=.001$), що свідчить про те, що розподіл відрізняється від нормального. При цьому графіки накопичених частот, побудовані для показників кожної з груп, є достатньо наближеними до прямої, що також вказує на нормальність розподілу. Це означає, що дана вибірка загалом може відображати властивості генеральної сукупності в контексті відображення рівня соціального благополуччя та його вимірів.

В якості первинної статистичної обробки було розраховано середні значення показників соціального благополуччя та його вимірів (Таблиця 2.1). Можна помітити, що середнє значення соціального благополуччя в зовнішніх вимушено переміщених осіб є трохи вищими, аніж у внутрішніх вимушено переміщених осіб.

Таблиця 2.1.

Середні значення показників соціального благополуччя та його вимірів

	Соціальне прийняття	Соціальна актуалізація	Узгодженість із суспільством	Соціальний внесок	Соціальна інтеграція	Загальний показник соціального благополуччя
Внутрішні ВПО	12.7	13.47	12.63	16.5	14	69.47
Зовнішні ВПО	13.3	13.5	10.73	14.9	14	66.1

Для підтвердження або спростування емпіричної гіпотези щодо наявності відмінностей у соціальному благополуччі в залежності від місця вимушеного переміщення було застосовано непараметричний статистичний критерій Манна-Уїтні для порівняння середніх значень обох груп. За результатами перевірки, статистично значущих відмінностей між групами не виявлено ($U=389.5$; $p=.379$). Це можна пояснити тим, що, як видно з Таблиці 2.1, направленість зв'язку варіюється в залежності від конкретного виміру: середні значення показників соціального прийняття та соціальної актуалізації є вищими у зовнішніх вимушено переміщених осіб, а середні значення показників узгодженості із суспільством та соціального внеску є вищими у внутрішніх вимушено переміщених осіб – через що загальні показники соціального благополуччя, засновані на цих шкалах, статистично не відрізняються між собою.

Можна помітити, що в обох групах вимушено переміщених осіб показники соціального внеску є найбільшими, а показники узгодженості із суспільством – найнижчими. Останнє може бути пояснено тим, що початок війни Росії проти України, а також безпосереднє перебування в умовах війни спричинило порушення базового відчуття справедливості та довіри до світу, а також втрату осмисленості подій та відчуття того, що те, що відбувається, має сенс.

Що стосується окремих вимірів соціального благополуччя, за попереднім візуальним аналізом за допомогою гістограми (рисунок 2.1) можна побачити,

що середнє значення показника соціального прийняття у зовнішніх вимушено переміщених осіб є вищим, аніж у внутрішніх вимушено переміщених осіб. Проте, перевірка за допомогою статистичного U-критерія Манна-Уїтні показала, що статистично значуща відмінність відсутня ($U=516$; $p=.326$). Таким чином, припущення, що в зовнішніх вимушено переміщених осіб загалом більш позитивне сприйняття людей та їхньої природи, і як наслідок більш позитивне ставлення до інших, статистично не підтвердилося.

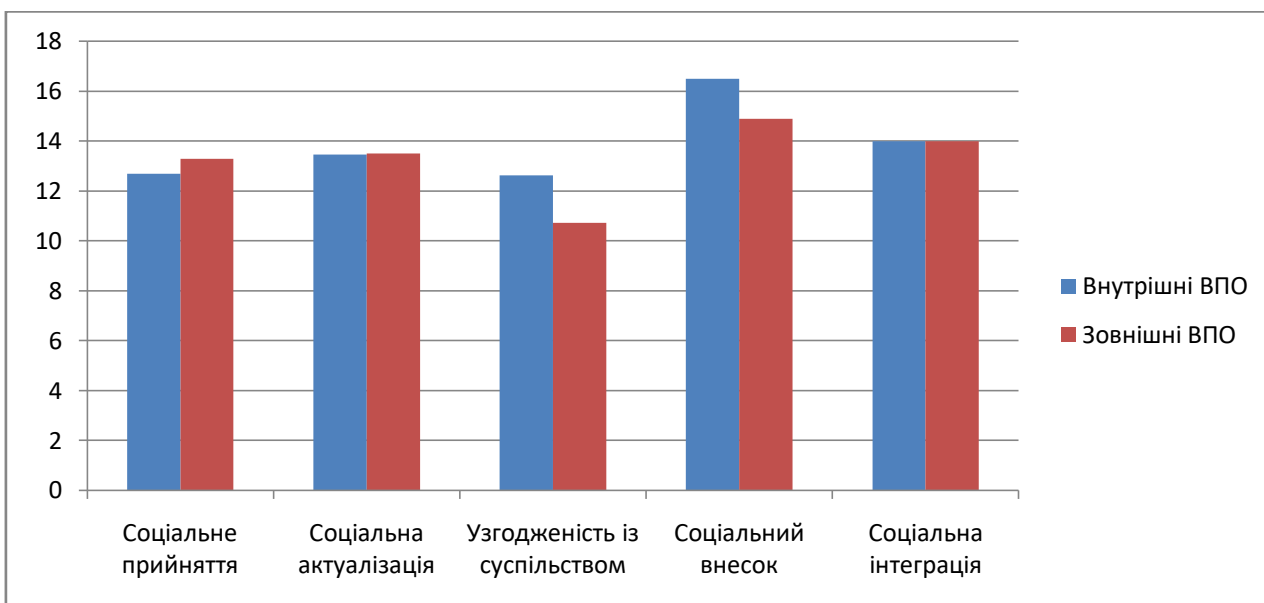

Рис. 2.1. Порівняння вимірів соціального благополуччя між групами

Середні значення показників за вимірами «соціальна актуалізація» та «соціальна інтеграція» не відрізняються між групами, тому можна казати про те, що вид вимушеного переміщення (всередині країни або за межами країни) не впливає на почуття належності до спільноти та відчуття підтримки з боку громади, а також не впливає на здатність людини сприймати суспільство як таке, що має потенціал та розвивається. Перевірка за допомогою статистичного U-критерія Манна-Уїтні це підтвердила (для соціальної актуалізації $U=480$ при $p=.656$ та для соціальної інтеграції $U=418.5$ при $p=.64$).

При цьому, середні значення показників вимірів «узгодженість із суспільством» та «соціальний внесок» помітно відрізняються між групами, і в обох випадках у внутрішніх вимушено переміщених осіб ці показники є вищими. Перевірка за допомогою статистичного U-критерія Манна-Уїтні

показала, що ця відмінність між групами є статистично достовірною (для узгодженості із суспільством $U=302$ при $p=.028$ та для соціального внеску $U=314.5$ при $p=.044$). Таким чином, можна казати про те, що, по-перше, внутрішні вимушено переміщені особи мають більш глибоке почуття того, що їх життя має цінність для суспільства, і що вони є цінним членами суспільства, в той час як у зовнішніх вимушено переміщених осіб ці почуття є слабшими. По-друге, можна зробити висновок про те, що внутрішні вимушено переміщені особи мають порівняно більше відчуття розуміння та осмислення тих подій, що відбуваються навколо, та суспільства загалом у порівнянні з зовнішніми вимушено переміщеними особами.

2.2.2. Відчуття довіри та безпеки у взаємодії

Для діагностики рівня довіри та безпеки при взаємодії з іншими людьми та з об'єктами зовнішнього світу була використана методика «Методика довіри/недовіри особистості до світу, до інших людей, до себе» А. Купрейченко (в адаптації О. Савченко та ін.). Підраховану кількість балів, отриману кожним досліджуваним за трьома відповідними субшкалами, винесено в Додаток Г. Відсоткове співвідношення показників наведено у Таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Результати діагностики рівня довіри до світу

Назва характеристики	Група	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Довіра до світу	Внутрішні впо	17%	70%	13%
	Зовнішні впо	27%	57%	17%
Довіра до інших	Внутрішні впо	13%	53%	33%
	Зовнішні впо	10%	47%	43%
Довіра до себе	Внутрішні впо	30%	53%	17%
	Зовнішні впо	10%	63%	27%

Можна помітити, що в обох групах більша половина досліджуваних має середній рівень довіри до світу, тобто відчуття безпеки при взаємодії з об'єктами зовнішнього світу. При цьому, близько третини (27%) зовнішніх вимушених мігрантів має низький рівень довіри до світу, в той час як серед внутрішніх вимушених мігрантів він зустрічається порівняно рідше (17%).

Що стосується довіри до інших, то в обох групах близько половини досліджуваних мають середній рівень відчуття безпеки стосовно взаємодії з іншими людьми, а низький рівень в обох групах виражений незначною мірою. При цьому, в зовнішніх вимушено переміщених осіб високий рівень довіри до інших зустрічається значно частіше (43% проти 33%).

Довіра до себе, тобто сприйняття себе як надійного та здатного подбати про власну безпеку та благополуччя, та супутнє цьому відчуття поваги до себе, в більшій половині вимушено переміщених осіб виражено на середньому рівні. При цьому, у внутрішніх вимушених мігрантів значною мірою виражений низький рівень (30%), натомість у зовнішніх – значною мірою виражений високий рівень (27%) та незначною мірою низький (10%). Таким чином, яскраво прослідковується відмінності обох груп в даному випадку.

Рис. 2.2. Порівняння середніх показників довіри між групами

Було підраховано середні показники за кожної зі шкал для обох груп, та на їх основі побудовано гістограму (Рис. 2.2). Можна побачити, що для обох

груп вимушено переміщених осіб показники довіри до інших людей є найвищими, і показники довіри до себе є найнижчими.

Окрім цього, було зроблено перевірку на нормальність розподілу отриманих даних для обох груп – внутрішніх вимушено переміщених осіб та зовнішніх вимушено переміщених осіб. Для цього було розраховано критерії Колмогорова-Смірнова та Шапіро-Вілко, а також побудовано графіки накопичених частот за допомогою програми SPSS statistics (їх винесено у Додаток Г та Додаток Д). Для групи зовнішніх вимушено переміщених осіб для кожного з показників статистична вірогідність є вищою за 0.05, що свідчить про нормальність розподілу. Що стосується групи внутрішніх вимушено переміщених осіб, для всіх показників, окрім «Довіри до інших», статистична вірогідність є вищою за 0.05, що свідчить про нормальність розподілу. При цьому графіки накопичених частот, побудовані для показників кожної з груп, є достатньо наближеними до прямої, що вказує на нормальність розподілу. Це означає, що дана вибірка загалом може відображати властивості генеральної сукупності в контексті відображення рівня довіри, а також те, що можливе застосування параметричних методів статистичної обробки.

Для перевірки наявності відмінностей між обома групами в показниках довіри було застосовано параметричний статистичний критерій t-Стюдента для порівняння середніх значень обох груп. Як і передбачалось за результатами первинної описової статистики, статистично значущих відмінностей між групами вимушено переміщених осіб не було виявлено за шкалами «Довіра до світу» ($t=-.059$; $p=.476$) та «Довіра до інших» ($t=-1.158$; $p=.126$). При цьому, статистично значущі відмінності виявлено за шкалою «Довіра до себе» ($t=-1.716$; $p=.046$): зовнішні вимушено переміщені особи значно частіше сприймають себе як надійного та здатного подбати про власну безпеку та благополуччя. Більш високий рівень довіри до себе у зовнішніх вимушено переміщених осіб можна розглядати не як наслідок переїзду в іншу країну, а навпаки, тим чинником, що сприяє переїзду. Оскільки зовнішні вимушено переміщені особи стикаються зі значно більшими викликами в контексті

наявності більш сильних соціокультурних відмінностей, від наявності мовного бар'єру і до відсутності розуміння місцевих норм та звичаїв, це вимагає порівняно вищого рівня довіри до себе та ставлення до себе як до людини, спроможної забезпечити власне благополуччя.

2.2.3. Адаптивні поведінкові особливості та психічні стани

За допомогою методики «Фрайбурзький багатофакторний опитувальник» в адаптації О. Луценко було про діагностовано вираженість наступних адаптивних поведінкових особливостей та психічних станів, що суттєво впливають на соціальну взаємодію: врівноваженість, відкритість, товариськість, екстраверсію, а також показники за шкалою «Маскулінність/фемінність». Підраховану кількість балів, отриману кожним досліджуваним за всіма вищезазначеними характеристиками, можна побачити в Додатку Е. Відсоткове співвідношення показників можна побачити у Таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Результати діагностики поведінкових особливостей та психічних станів

Назва властивості	Група	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Товариськість	Внутрішні впо	63%	30%	7%
	Зовнішні впо	80%	13%	7%
Врівноваженість	Внутрішні впо	50%	43%	7%
	Зовнішні впо	63%	37%	0%
Відкритість	Внутрішні впо	27%	57%	17%
	Зовнішні впо	43%	47%	10%
Екстраверсія	Внутрішні впо	40%	47%	13%
	Зовнішні впо	53%	40%	7%
Маскулінність/ Фемінність	Внутрішні впо	47%	53%	0%
	Зовнішні впо	40%	53%	7%

Таким чином, можна побачити, що товарицькість в більшій половині досліджуваних обох груп знаходиться на низькому рівні (80% у зовнішніх вимушено переміщених осіб та 63% у внутрішніх). Це свідчить про низькі прояви у соціальній активності та низьку потребу у спілкуванні, більшою мірою у біженців і меншою мірою у внутрішньо переміщених осіб.

Показники за шкалою «Врівноваженість» знаходяться переважно на низькому рівні, що свідчить про низьку стійкість до стресу, занижену впевненість в собі, схильність до песимістичності та пасивності. Ще близько половини досліджуваних обох груп мають середній рівень за цією характеристикою, при цьому високий рівень або зовсім відсутній, або проявлений мінімально (7% у групі внутрішніх вимушено переміщених осіб).

За шкалою «Відкритості» близько половини досліджуваних мають середні показники, що свідчить про середній рівень самокритичності та прагнення до встановлення довірливо-відвертих стосунків з іншими людьми. При цьому низький рівень порівняно більше виражений у зовнішніх вимушено переміщених осіб, а високий рівень порівняно більше виражений у внутрішніх вимушено переміщених осіб.

Близько половини досліджуваних обох груп мають низькі показники за шкалою «Екстраверсія», і ще близько половини – на середньому. Таким чином, близько половини вимушено переміщених осіб мають яскраво виражену схильність до самотності або діяльності, що не вимагає активного спілкування, а також відають перевагу зануренню у власні думки та внутрішній світ.

Що стосується вираженості за шкалою «Маскулінність-фемінність», яку автори описали як «перебіг психічної діяльності за чоловічим або жіночим типом», то половина досліджуваних має показники, що відносяться до середнього рівня, і близько половини мають показники, що відносяться до низького рівня. Відповідно до інтерпретації, це означає, що половина досліджуваних має низький рівень активності та асертивності.

Після цього було підраховано середні показники за кожної зі шкал для обох груп, та на їх основі побудовано гістограму (Рис. 2.3).

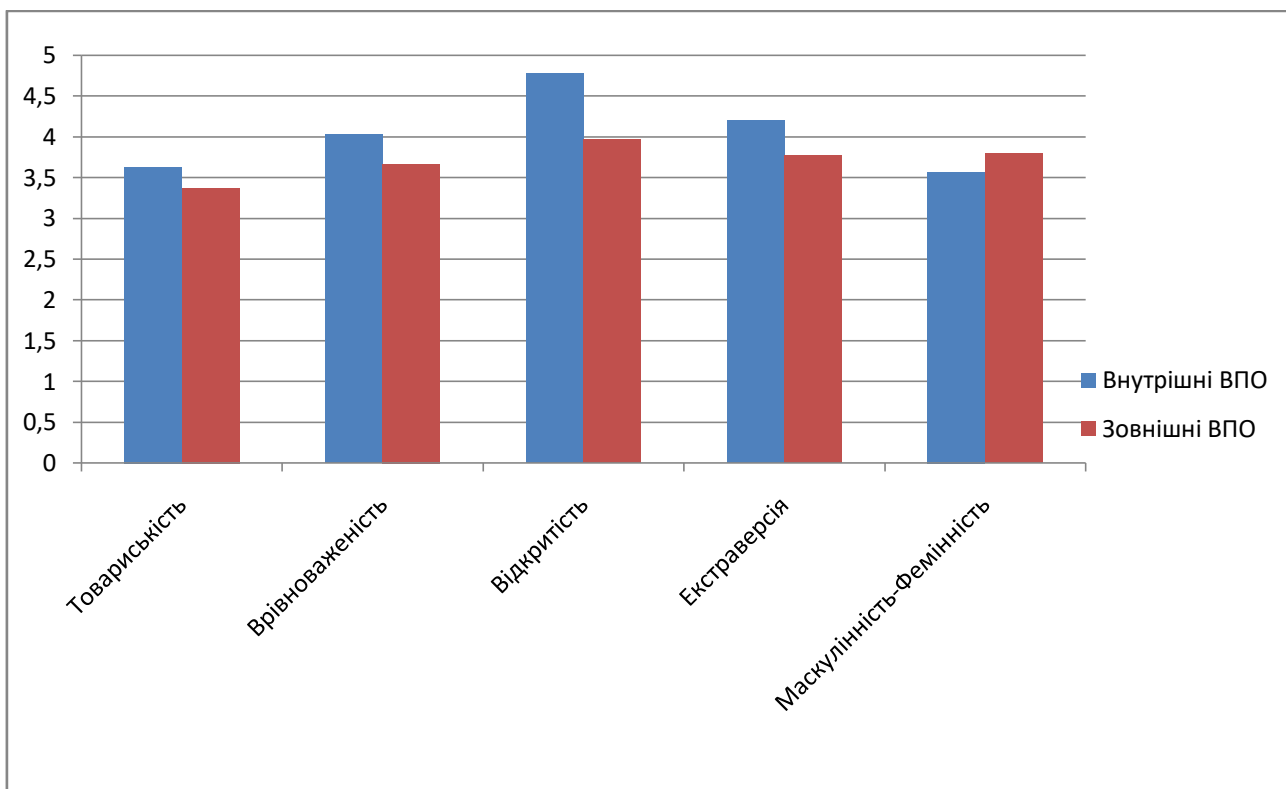

Рис. 2.3. Порівняння середніх показників адаптивних поведінкових особливостей та психічних станів між групами

Можна побачити, що для обох груп вимушено переміщених осіб показники за шкалою «Відкритість» є найвищими, тобто серед усіх адаптивних поведінкових особливостей прагнення до встановлення довірливо-відвертих стосунків з іншими людьми є найбільш проявленим серед вимушено переміщених осіб. При цьому, найнижчі показники у зовнішніх вимушено переміщених осіб – у рівні товаришкості, тобто проявах соціальної активності та потреби в комунікації, а у внутрішніх вимушених мігрантів – в асертивності та загальному рівні активності.

Для перевірки отриманих даних на нормальність розподілу так само було розраховано критерії Колмогорова-Смірнова та Шапіро-Вілко, а також побудовано графіки накопичених частот за допомогою програми SPSS statistics (Додаток Є та Додаток Ж). Для показників адаптивних поведінкових особливостей та психічних станів обох груп вимушено переміщених осіб статистична вірогідність є нижчою за 0.05, що свідчить про те, що розподіл

відрізняється від нормального, проте для шкали «Маскуліність-фемінність», статистична вірогідність є вищою за 0.05, що свідчить про нормальність розподілу. При цьому, всі графіки накопичених частот, побудовані для вищезазначених показників для кожної з груп, є достатньо наближеними до прямої, що вказує на нормальність розподілу. Враховуючи те, що у непараметричного U-критерія Мана-Уїтні є обмеження того, що дані не повинні мати збігів значень, тобто усі показники мають бути різними, або таких збігів повинно бути дуже мало, це означає що його використання в даному випадку буде недоцільним, і варто надати перевагу параметричному t-критерію Стьюдента.

При перевірці за допомогою параметричного t-критерію Стьюдента щодо наявності відмінностей в середніх значеннях показників між групами вимушено переміщених осіб було отримано наступні результати: не виявлено статистично значущих відмінностей за шкалами «Товариськість» ($t=.701$; $p=.243$), «Екстраверсія» ($t=.869$; $p=.969$), «Врівноваженість» ($t=1.015$; $p=.157$) та «Маскуліність-фемінність» ($t=-.603$; $p=.274$) між групами вимушено переміщених осіб. При цьому, відмінності на рівні статистичної тенденції виявлено за шкалою «Відкритість» ($t=1.583$; $p=.059$): внутрішні вимушено переміщені особи частіше готові до встановлення довірливо-відвертих стосунків з іншими людьми, а також мають вищий рівень самокритичності в контексті готовності сприймати критику від інших. Це може бути пояснено тим, що вимушено переміщені особи за межами країни стикаючись з більшими відмінностями в соціокультурному контексті при взаємодії з оточуючими, мають більші складнощі у тому, щоб проявлятися та озвучувати власну позицію, погляди тощо.

2.2.4. Дезадаптивні поведінкові особливості та психічні стани

За допомогою методики «Фрайбурзький багатофакторний опитувальник» в адаптації О. Луценко було діагностовано вираженість наступних дезадаптивних поведінкових особливостей та психічних станів, що суттєво

впливають на соціальну взаємодію: невротичність, депресивність, дратівливість, спонтанна агресивність, реактивна агресивність, стриманість/ сором'язливість, емоційна лабільність. Підраховану кількість балів, отриману кожним досліджуваним за всіма вищезазначеними характеристиками, можна побачити в Додатку 3, а відсоткове співвідношення показників наведено у Таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Результати діагностики дезадаптивних поведінкових особливостей та психічних станів

Назва властивості	Група	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Невротичність	Внутрішні впо	30%	13%	57%
	Зовнішні впо	20%	3%	77%
Депресивність	Внутрішні впо	20%	0%	80%
	Зовнішні впо	17%	7%	77%
Дратівливість	Внутрішні впо	23%	43%	33%
	Зовнішні впо	27%	40%	33%
Спонтанна агресивність	Внутрішні впо	33%	37%	30%
	Зовнішні впо	40%	33%	27%
Реактивна агресивність	Внутрішні впо	20%	73%	7%
	Зовнішні впо	33%	63%	3%
Стриманість/ сором'язливість	Внутрішні впо	13%	33%	53%
	Зовнішні впо	17%	13%	70%
Емоційна лабільність	Внутрішні впо	17%	23%	60%
	Зовнішні впо	20%	13%	67%

Таким чином, можна побачити, що невротичність в більшій половині досліджуваних обох груп знаходиться на високому рівні (77% у зовнішніх

вимушено переміщених осіб та 57% у внутрішніх). Це свідчить про високу схильність вимушено переміщених осіб до переживання тривоги, смутку, дратівливості, а також про вираженість емоційної нестабільності та невпевненості в собі, низький рівень стресостійкості в складних ситуаціях і тенденцію до перебільшення потенційних загроз. Окрім цього, наявний високий ризик розвитку невротичному синдрому астенічного типу із значними психосоматичними порушеннями.

Оцінки за шкалою «Депресивність» знаходяться переважно на високому рівні (80% у внутрішніх вимушено переміщених осіб та 77% у зовнішніх). Це свідчить про те, що в переважній більшості вимушено переміщених осіб наявні ознаки, характерні для психопатологічного депресивного синдрому, зокрема почуття смутку, зневіри, втрати задоволення та інтересу до зазвичай приємної діяльності, проблеми з концентрацією, відчуття втоми та апатії. Що стосується проявів у міжособистісній взаємодії, то для вимушено переміщених осіб характерне зниження енергії у спілкуванні та складнощі з підтриманням комунікації, відсторонення, проблеми з вираженням емоцій, підвищена сенситивність до критики.

Те, що в переважній кількості вимушено переміщених осіб наявні високі показники невротичності та депресивності, є наслідком як переживання травматичного досвіду в контексті війни, так і викликів через невизначеність майбутнього внаслідок вимушеного переміщення, що свідчить про потребу у наданні кваліфікованої психологічної допомоги вимушеним мігрантам.

За шкалою «Дратівливості» середні показники має близько половини вимушено переміщених осіб (43% у внутрішніх та 40% у зовнішніх), близько третини – низькі та близько третини – високі. Таким чином, близько половини вимушено переміщених осіб мають баланс між емоційною стійкістю та афективним реагуванням, тобто в них виникає емоційна реакція на стресові ситуації, але вони здатні швидко повертатися до нормального стану; вони з одного боку є терплячими, але з іншого боку мають схильність висловлювати свої емоції, коли це необхідно; загалом їхня здатність до компромісу допомагає

підтримувати стабільні соціальні зв'язки. При цьому, третина вимушено переміщених осіб схильна до однієї з крайнощів – нестійкого емоційного стану зі схильністю до афективного реагування, в той час як для іншої третини характерні такі риси, як підвищена сумлінність, відповідальність та терпимість.

За шкалою «Спонтанної агресивності» оцінки також розташовані рівномірно: близько третини мають високі показники, близько третини – низькі та близько третини – середні. Таким чином, близько третини вимушено переміщених осіб, як в середині країни, так і за її межами, мають схильність до психопатизації інтротенсивного типу: їм властиві такі якості, як агресивність та імпульсивність. При цьому, близько половини досліджуваних з обох груп є конформними, поступливими, стриманими, обережними у проявах та мають стійке прагнення відповідати соціальним вимогам. І, як вже було зазначено раніше, лише близько третини вимушено переміщених осіб мають баланс між вищезазначеними крайностями.

Більша половина вимушено переміщених осіб мають середні показники за шкалою «Реактивна агресивність», що свідчить про наявність балансу між високою агресивністю та надмірною поступливістю. Мається на увазі, що вони можуть проявляти агресивність у відповідь на певні стимули, але така поведінка не є домінуючою в їхньому щоденному житті, їм притаманні рішучість та впевненість в собі, які при цьому не переходять у деструктивне русло, що дозволяє їм бути ефективними у багатьох життєвих аспектах, знаходячи баланс між асертивністю та агресією. Ще близько третини досліджуваних обох груп мають низький рівень за цією характеристикою, що свідчить про схильність до поступливості, стриманості та конформності. При цьому, протилежна крайність мінімально проявлена (7% у внутрішніх та 3% у зовнішніх вимушено переміщених осіб).

За шкалою «Стриманість/сором'язливість» більша половина досліджуваних має високі показники (70% у групі зовнішніх та 53% у групі внутрішніх вимушено переміщених осіб). Це означає, що в більшості зовнішніх вимушено переміщених осіб та в половини внутрішніх вимушено переміщених

осіб наявний пасивно-оборонний тип стресового реагування на звичайні життєві ситуації, для якого властива наявність тривожності, стриманості, невпевненості, сором'язливості, та, як наслідок, труднощів в міжособистісному спілкуванні. Можна зробити припущення про те, що зміна у соціокультурному середовищі сприяє підвищенню невпевненості в собі в контексті соціальної взаємодії та сором'язливості – чим більше ця різниця, тим більше проявлена сором'язливість.

Що стосується емоційної лабільності, то вона також проявлена в більшій половині вимушено переміщених осіб (60% у групі внутрішніх та 67% у групі зовнішніх вимушених мігрантів) на високому рівні. Це означає, що для більшості вимушено переміщених осіб властиві часті коливання настрою, а також підвищена збудливість, дратівливість, складнощі з саморегуляцією. Це пояснюється як підвищеним стресом внаслідок вимушеного переміщення, так і загалом досвідом перебування в умовах війни та загрози життю.

Було підраховано середні показники за кожної зі шкал для обох груп, та на їх основі побудовано гістограму (Рис. 2.4).

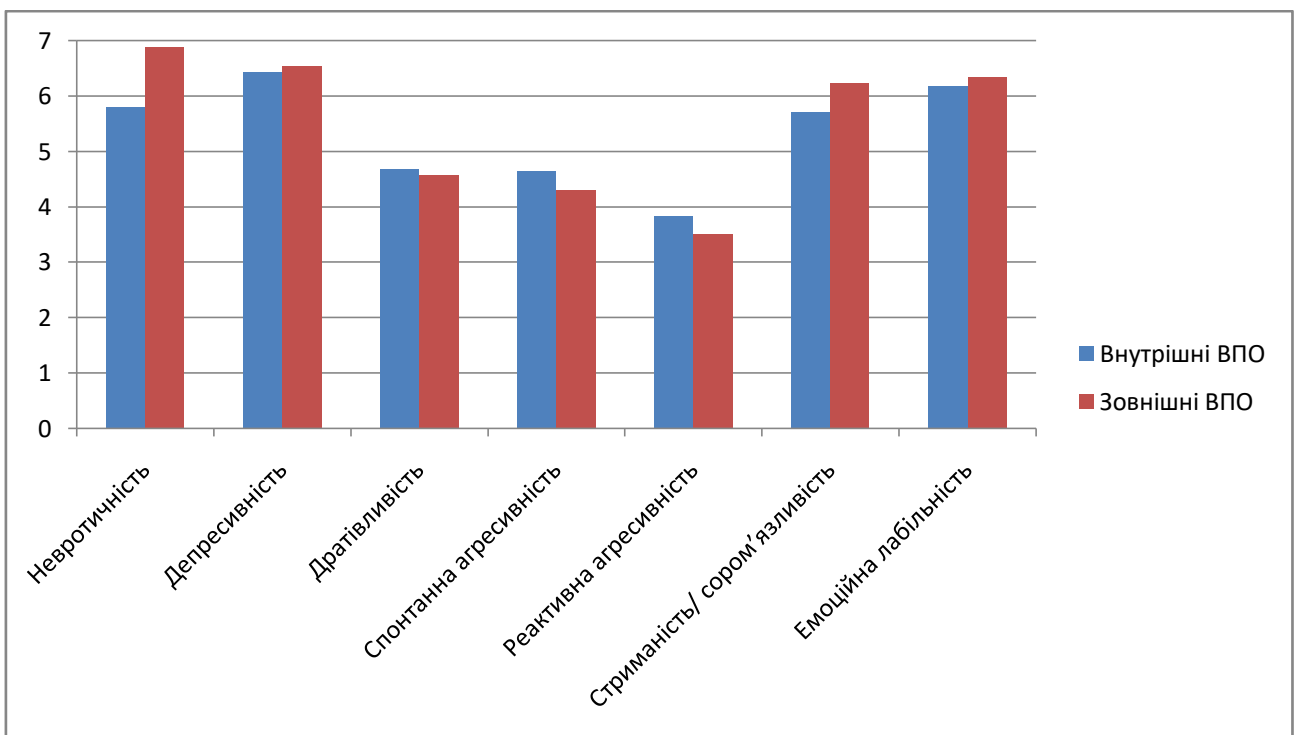

Рис. 2.4. Порівняння середніх показників дезадаптивних поведінкових особливостей та психічних станів між групами

Можна побачити, що для групи зовнішніх вимушено переміщених осіб показники за шкалою «Невротичність» є найвищими, тобто наявні вразливість до стресових факторів та схильність до надмірного хвилювання й емоційної нестабільності, в той час як для внутрішніх вимушено переміщених осіб найбільш вираженим дезадаптивним психічним станом є депресивність. При цьому, найнижчі показники в обох групах за шкалою «Реактивна агресивність» – тобто, агресивна реакція на оточення є найменш розповсюдженою дезадаптивною поведінковою особливістю серед вимушено переміщених осіб.

Для перевірки отриманих даних на нормальність розподілу так само було розраховано критерії Колмогорова-Смірнова та Шапіро-Вілко, а також побудовано графіки накопичених частот за допомогою програми SPSS statistics (Додаток II та Додаток I). Для показників дезадаптивних поведінкових особливостей та психічних станів обох груп вимушено переміщених осіб статистична вірогідність є нижчою за 0.05, що свідчить про те, що розподіл відрізняється від нормального. При цьому всі графіки накопичених частот, побудовані для вищезазначених показників для кожної з груп, є достатньо наближеними до прямої, що вказує на нормальність розподілу. Для формування остаточного висновку стосовно нормальності розподілу було також розраховано коефіцієнти асиметрії та ексцесу: в обох групах значення критеріїв знаходяться або в межах від 1 до -1, або при округленні їх абсолютне значення наближене до 1. Таким чином, вищезазначені показники або мають нормальний розподіл, або наближені до нормального. Враховуючи те, що у непараметричного U-критерія Мана-Уїтні є обмеження того, що дані не повинні мати збігів значень, тобто усі показники мають бути різними, або таких збігів повинно бути дуже мало, це означає що його використання в даному випадку буде недоцільним, і варто надати перевагу параметричному t-критерію Стьюдента.

При перевірці за допомогою параметричного t-критерію Стьюдента щодо наявності відмінностей в середніх значеннях показників між групами вимушено переміщених осіб було отримано наступні результати: статистично значущі

відмінності виявлені лише за шкалою «Невротичність» ($t=-1.691$; $p=.048$). Таким чином, можна казати про те, що у зовнішніх вимушених мігрантів порівняно більша схильність до надмірних хвилювань, емоційної нестабільності, невпевненості в собі, менша стресостійкість в складних ситуаціях та наявна тенденція до перебільшення потенційних загроз. Окрім цього, вони мають вищий ризик розвитку невротичному синдрому астенічного типу із значними психосоматичними порушеннями. Це може бути пояснено як тим, що, маючи схильність до перебільшення потенційних загроз, люди з вищим рівнем невротичності обирають виїжджати за кордон, в більш безпечні умови, тобто невротичність є причиною вимушеного переміщення за межі країни, а не навпаки. Проте, можливе і протилежне пояснення: потрапляючи в умови безпеки, настає відстрочена емоційна реакція, яка під час перебування в небезпечних умовах була інстинктивно подавлена мозком для зосередження на виживанні або вирішенні проблеми. При цьому, у внутрішніх вимушено переміщених осіб цей психологічний механізм захисту у вигляді дисоціації може досі зберігатися, оскільки досі лишається наявною загроза повітряної атаки, тому в даному випадку відчуття тривоги не є настільки проявленим.

2.2.5. Зв'язок соціального благополуччя з іншими психічними станами вимушено переміщених осіб

Для дослідження зв'язку соціального благополуччя вимушено переміщених осіб з іншими психічними станами було проведено кореляційний аналіз з використанням коефіцієнта кореляції Спірмена. Серед внутрішніх вимушено переміщених осіб було виявлено статистично значущий кореляційний зв'язок між показниками довіри до інших та товариськості ($r_s=.332$; $p=.037$), а також кореляційний зв'язок на високому рівні статистичної значущості між довірою до інших та екстравертністю ($r_s=.467$; $p=.005$). У зовнішніх вимушено переміщених осіб показник довіри до інших має кореляційний зв'язок на рівні статистичної тенденції з загальним показником соціального благополуччя ($r_s=.255$; $p=.087$). Таким чином, можна казати про те,

що серед всіх адаптивних психічних станів та поведінкових особливостей для підвищення соціального благополуччя вимушено переміщених осіб є важливим наявність довіри до інших в контексті відчуття безпеки стосовно взаємодії з іншими людьми.

Окрім цього, для вимушено переміщених осіб був виявлений статистично значущий негативний кореляційний зв'язок соціального благополуччя з невротичністю ($r_s = -.247$; $p = .029$) та емоційною лабільністю ($r_s = -.225$; $p = .042$), а також негативний кореляційний зв'язок на рівні статичної тенденції соціального благополуччя з депресивністю ($r_s = -.173$; $p = .093$). Як було видно з гістограми на рис. 2.3, ці три дезадаптивних психічних стани є найбільш сильно проявленими у вимушено переміщених осіб. Таким чином, для підвищення соціального благополуччя вимушено переміщених осіб є важливою робота по зменшенню рівня невротичності, емоційної лабільності та депресивності, що важливо враховувати при розробці програм з психологічної допомоги вимушено переміщеним особам.

Висновки до Розділу II

Емпірична гіпотеза частково підтвердилася: наявна статистично достовірна відмінність між групами у вимірах соціального благополуччя «узгодженість із суспільством» та «соціальний внесок»: внутрішні вимушено переміщені особи мають порівняно більш глибоке почуття того, вони є цінними членами суспільства, а також порівняно більше відчуття розуміння та осмислення тих подій, що відбуваються в суспільстві. При цьому, загальний показник соціального благополуччя статистично не відрізняється між групами, що пов'язано з тим, що направленість зв'язку варіюється в залежності від конкретного виміру: середні значення показників соціального прийняття та соціальної актуалізації є вищими у зовнішніх вимушено переміщених осіб, в той час як середні значення показників узгодженості із суспільством та соціального внеску є вищими у внутрішніх вимушено переміщених осіб.

В обох групах вимушено переміщених осіб показники соціального внеску є найбільшими, а показники узгодженості із суспільством – найнижчими.

В обох групах більша половина досліджуваних має середній рівень довіри до світу та до себе, а також близько половини досліджуваних мають середній рівень відчуття безпеки стосовно взаємодії з іншими людьми. Для обох груп вимушено переміщених осіб показники довіри до інших людей є найвищими, і показники довіри до себе є найнижчими.

Виявлено статистично значущі відмінності за шкалою «Довіра до себе»: зовнішні вимушено переміщені особи значно частіше сприймають себе як надійного та здатного подбати про власну безпеку та благополуччя.

Товариськість та врівноваженість в більшій половині вимушено переміщених осіб обох груп знаходиться на низькому рівні, що свідчить про низькі прояви у соціальній активності та низьку потребу у спілкуванні, а також про низьку стійкість до стресу, занижену впевненість в собі, схильність до песимістичності та пасивності. Близько половини вимушено переміщених осіб мають яскраво виражену інтровертованість, а також низький рівень активності та асертивності.

Відмінності між групами на рівні статистичної тенденції виявлено за шкалою «Відкритість»: внутрішні вимушено переміщені особи частіше готові до встановлення довірливих стосунків з іншими людьми, а також мають вищий рівень самокритичності в контексті готовності сприймати критику від інших.

Більша половина вимушено переміщених осіб мають високі показники невротичності, депресивності, сором'язливості та емоційної лабільності, що свідчить про високу схильність вимушено переміщених осіб до переживання тривоги, смутку, апатії, а також про вираженість емоційної нестабільності та невпевненості в собі, низький рівень стресостійкості в складних ситуаціях. Наявний високий ризик розвитку психопатологічного депресивного синдрому та невротичного синдрому з психосоматичними порушеннями. За шкалами «Дратівливості» та «Реактивна агресивність» близько половини вимушено переміщених осіб мають середні показники, тобто мають баланс між

емоційною стійкістю та афективним реагуванням, а також балансу між високою агресивністю та надмірною поступливістю.

Для внутрішніх вимушено переміщених осіб найбільш вираженим дезадаптивним психічним станом є депресивність, для групи зовнішніх вимушено переміщених – невротичність, найменш розповсюдженою є агресивна реакція на оточення.

Статистично значущі відмінності виявлені лише за шкалою «Невротичність»: у зовнішніх вимушено переміщених осіб порівняно більша схильність до надмірних хвилювань, емоційної нестабільності, невпевненості в собі, низької стресостійкості, а також вищий ризик розвитку невротичного синдрому з психосоматичними порушеннями.

У внутрішніх вимушено переміщених осіб було виявлено статистично значущий кореляційний зв'язок між показниками довіри до інших та товариськості, а також кореляційний зв'язок на високому рівні статистичної значущості між довірою до інших та екстравертністю. У зовнішніх вимушено переміщених осіб також показник довіри до інших має кореляційний зв'язок на рівні статистичної тенденції з загальним показником соціального благополуччя. Таким чином, наявність довіри до інших та відчуття безпеки стосовно взаємодії з іншими людьми є особливо важливим для вимушено переміщених осіб в контексті підвищення соціального благополуччя.

Виявлений статистично значущий негативний кореляційний зв'язок соціального благополуччя з невротичністю та емоційною лабільністю, а також негативний кореляційний зв'язок на рівні статичної тенденції соціального благополуччя з депресивністю. Таким чином, для підвищення соціального благополуччя вимушено переміщених осіб є важливою робота по зменшенню рівня невротичності, емоційної лабільності та депресивності, що важливо враховувати при розробці програм з психологічної допомоги вимушено переміщеним особам.

ВИСНОВКИ

Соціальне благополуччя було визначено як інтегральне соціально-психологічне утворення, що відображає суб'єктивну оцінку успішності функціонування особи в соціумі. В даній роботі було розглянуто індивідуальний (суб'єктивний) рівень, оскільки саме в ньому відображений психологічний аспект соціального благополуччя людини. Чинники соціального благополуччя можна розділити на 5 вимірів: соціальна інтеграція, соціальний внесок, соціальна узгодженість, соціальна актуалізація та соціальне прийняття. Вимушене переміщення або міграцію було визначено як непередбачене, вимушене переміщення особи або групи осіб з однієї території на іншу внаслідок факторів, що наражають на небезпеку її/їхнє життя, ставлять під загрозу свободу або засоби існування. В залежності від місця вимушеної міграції виділяють внутрішніх вимушених мігрантів (в межах країни) та зовнішніх вимушених мігрантів (за межами країни). Було розглянуто такі проблеми вимушених мігрантів, як економічні, соціальні, психологічні та юридичні, а також проблему втрати ідентичності. У зовнішніх вимушених мігрантів кожен з цих аспектів значною мірою загострюється внаслідок наявності мовного бар'єру, різниці у культурних та ціннісних аспектах. Розглянуто особливості психоемоційного стану вимушено переміщених внаслідок війни осіб: хронічний стрес, підвищену тривожність, посттравматичний стресовий розлад, депресію, синдрому провини вцілілого. У внутрішніх вимушених мігрантів залишається наявним фактор зовнішньої небезпеки та загрози життю, що заважає виникненню почуття безпеки, що додатково ускладнює їхню соціально-психологічну адаптивність.

Дослідження соціального благополуччя вимушено переміщених українців за останні 2 роки показують, що ті, хто перебував у евакуації протягом перших 5 місяців після початку війни, мають нижчі показники психологічного благополуччя порівняно з тими, хто залишився на місці або повернувся додому. Згодом, соціальне благополуччя внутрішньо переміщених осіб стабілізувалося,

свідчачи про позитивну адаптацію або посттравматичне зростання. Водночас, близько половини зовнішніх мігрантів мають проблеми з налагодженням довірливих стосунків, вказуючи на складнощі адаптації в новому соціокультурному середовищі навіть через 1-1.5 роки перебування в міграції.

Емпірична гіпотеза частково підтвердилася: наявна статистично достовірна відмінність між групами у вимірах соціального благополуччя «узгодженість із суспільством» та «соціальний внесок»: внутрішні вимушено переміщені особи мають порівняно більш глибоке почуття того, вони є цінними членами суспільства, а також порівняно більше відчуття розуміння та осмислення тих подій, що відбуваються в суспільстві. При цьому, загальний показник соціального благополуччя статистично не відрізняється між групами, що пов'язано з тим, що направленість зв'язку варіюється в залежності від конкретного виміру: середні значення показників соціального прийняття та соціальної актуалізації є вищими у зовнішніх вимушено переміщених осіб, в той час як середні значення показників узгодженості із суспільством та соціального внеску є вищими у внутрішніх вимушено переміщених осіб.

Рівень довіри до світу та до себе в більшій половині досліджуваних обох груп знаходиться на середньому рівні, рівень довіри до інших також є середнім в майже половині вимушено переміщених осіб. Товариськість та врівноваженість в більшій половині вимушено переміщених осіб обох груп знаходиться на низькому рівні, що свідчить про низькі прояви у соціальній активності та низьку потребу у спілкуванні. Близько половини вимушено переміщених осіб мають низький рівень активності та асертивності, а також яскраво виражену інтроверсію. Більша половина вимушено переміщених осіб мають високі показники невротичності, депресивності, сором'язливості та емоційної лабільності. Наявний високий ризик розвитку психопатологічного депресивного синдрому та невротичного синдрому з психосоматичними порушеннями.

Статистично значущі відмінності між групами виявлено за шкалами «Довіра до себе» та «Невротичність»: зовнішні вимушено переміщені особи

значно частіше сприймають себе як надійного та здатного подбати про власну безпеку та благополуччя, а також у них більша схильність до надмірних хвилювань та емоційної нестабільності у порівнянні з внутрішніми вимушено переміщеними особами. Відмінності на рівні статистичної тенденції виявлено за шкалою «Відкритість»: внутрішні вимушено переміщені особи частіше готові до встановлення довірливих стосунків з іншими людьми, а також мають вищий рівень самокритичності в контексті готовності сприймати критику від інших.

У внутрішніх вимушено переміщених осіб було виявлено статистично значущий кореляційний зв'язок між показниками довіри до інших та товариськості, а також кореляційний зв'язок на високому рівні статистичної значущості між довірою до інших та екстравертністю. У зовнішніх вимушено переміщених осіб також показник довіри до інших має кореляційний зв'язок на рівні статистичної тенденції з загальним показником соціального благополуччя. Таким чином, наявність довіри до інших та відчуття безпеки у взаємодії з іншими людьми є особливо важливим фактором для вимушено переміщених осіб в контексті підвищення соціального благополуччя. Також виявлено статистично значущий негативний кореляційний зв'язок соціального благополуччя з невротичністю й емоційною лабільністю, та негативний кореляційний зв'язок соціального благополуччя з депресивністю на рівні статистичної тенденції. Таким чином, для підвищення соціального благополуччя вимушених мігрантів є важливою робота по зменшенню рівня невротичності, емоційної лабільності та депресивності, що важливо враховувати при розробці відповідних програм психологічної допомоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко Г. І. Про соціально-психологічну адаптацію внутрішньо переміщених осіб в Україні // Психосоціальна підтримка осіб з травмою війни: міжнародний досвід та українські реалії: збірник матеріалів, доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Маріуполь, 28 лютого 2018 р. Маріуполь : ДонДУУ, 2018. С. 183-184.

2. Бойко-Бузиль Ю. Ю. Синдром провини вцілілого як соціально-психологічний феномен війни // Особистість, суспільство, війна : тези доп. учасників міжнар. психол. форуму м. Харків, 15 квіт. 2022 р. Харківт: ХНУВС, 2022. С. 25-28.

3. Гожда, К. Є., Рекотова, О. П. Генезис поняття «внутрішньо переміщених осіб». // Молодий вчений. 2018. № 4(2). С. 659-662.

4. Данильченко Т. В. Суб'єктивне соціальне благополуччя як психологічний феномен // Психологічні перспективи. 2016. № 28. С. 93-107.

5. Жванія Т. В.. Сучасна вимушена міграція: соціально-політичні аспекти // Сучасне суспільство. 2015. № 2(2). С. 46-56.

6. Конончук А. І. Внутрішньо переміщені особи: соціальні аспекти проблем і шляхи їх вирішення // Соціологія та соціальна робота в умовах національних та регіональних викликів: Матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції / За ред. І.В. Козубовської, Ф.Ф. Шандора. Ужгород: ТОВ «РІК-У». 2019. 116 с.

7. Коробка Л. М. Соціально-психологічна адаптація спільноти до умов і наслідків воєнного конфлікту: теоретичні засади дослідження // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2015. № 4. С. 76-82.

8. Логвинова М. О. Внутрішньо переміщені особи як категорія вимушених мігрантів: поняття та ознаки // Науковий вісник ХДУ. Географічні науки. 2019. № 11. С. 44-50.

9. Луценко О. Л. Фрайбурзький багатофакторний опитувальник FPI – перевірка валідності та локальна стандартизація // Вісник ХНУ ім. В. Н.

Каразіна. Психологія. №61. 2016. С. 49-54.

10. Медведєва О.В. Емпіричне дослідження особливостей соціального та психологічного благополуччя вимушених переселенців // Габітус. 2023. №46. С. 188-192.

11. М'ясоєдов В. В., Огнєв В. А., Чухно І. А. Соціальне благополуччя та його роль в системі громадського здоров'я // Громадське здоров'я в Україні: проблеми та способи їх вирішення: матеріали ІІ науково-практичної конференції з міжнародною участю, 24 жовтня 2019 р. Харків. 2019. С. 11-20.

12. Педоренко В. М. Психологічне благополуччя вимушених українських переселенців в умовах іншої країни (на прикладі Німеччини) // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Психологія. №3. 2023. С. 80-83.

13. Плохих В. В., Кіреєва З. О., Скромна М. В. Емоційний супровід організації часової перспективи українських вимушених мігрантів за кордоном // Інсайт: психологічні виміри суспільства. 2024. № 11. С. 15–37.

14. Плохих В. В., Чіпіленко О. М. Прояви психічного здоров'я в організації часової перспективи вимушено переміщених осіб // Наука і освіта. 2023. № 4. С. 54-62. Доступ за посиланням: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2023-4-8> (дата звернення: 05.02.2024)

15. Психологія стресу та стресових розладів : навч. посіб. / О. Ю. Овчаренко. Київ: Університет «Україна». 2023. С. 25-44.

16. Пресреліз. Дослідження психологічного стану населення в умовах повномасштабної війни. Доступ за посиланням: <https://ispp.org.ua/2022/09/13/doslidzhennya-psixologichnogo-stanu-naselennya-v-umovax-rovnomasshtabnoii-vijni/> (дата звернення: 31.01.2024)

17. Савченко О. В., Петренко В. В., Тімакова А. В. «Методика довіри / недовіри особистості до світу, до інших людей, до себе» (А. Купрейченко): україномовна адаптація, валідація та стандартизація // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Психологія. №5. 2022. С. 16-22.

18. Семигіна Т.В., Гусак Н.Є., Трухан С.О. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб. // Український соціум. № 2. 2015. С. 65-72.

19. Сірант М. М. Біженці та внутрішньо переміщені особи: співвідношення понять. Митна справа. № 2(2.2). 2015. С. 154-159.
20. Столярчук О. А., Жорова С.С. Психологічне благополуччя внутрішньо переміщених підлітків // Науковий журнал "Габітус". №52. 2023. С. 94-98.
21. Четверик-Бурчак А. Г. Опис та адаптація опитувальника "шкала соціального благополуччя" К.Кіза // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Психологія. № 1099 (54). 2014. С. 28-33.
22. Adaptation and testing of an assessment for mental health and alcohol use problems among conflict-affected adults in Ukraine. / Doty B., Haroz E. E., Singh, N. S. et al// Conflict and Health. №12(34). 2018. URL: <https://conflictandhealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/s13031-018-0169-6> (date of access: 31.01.2024).
23. Depression, anxiety and post-traumatic stress during the 2022 Russo-Ukrainian war, a comparison between populations in Poland, Ukraine, and Taiwan / Chudzicka-Czupała Agata et al. // Scientific reports. № 13:3602. 2023. URL: <https://www.nature.com/articles/s41598-023-28729-3> (date of access: 31.01.2024).
24. Keyes C. L. M. Social well-being // Social Psychology Quarterly. № 61. 1998. P. 121-140.
25. Nesterenko I. Loneliness of internally displaced persons of Ukraine: theoretical analysis of the problem // Baltic Journal of Legal and Social Sciences. №1. 2022. P. 151-160.
26. The Development of a New Multi-faceted Model of Social Wellbeing: Does income level make a difference? / J.-L. Povey, P. Boreham, W. Tomaszewski // Journal of Sociology. №52(2). 2013. P.155-172.
27. Teghe D., Rendell K. Social wellbeing: a literature review // School of Social Work & Welfare Studies, CQU: Rockhampton, Australia. 2005. URL: https://www.researchgate.net/publication/320706120_Social_wellbeing_a_literature_review (date of access: 31.01.2024).
28. Zavisca J. R., Mitchneck B., Gerber T. P. Housing and integration of

internally displaced persons: The case of Ukraine in 2018 // *Frontiers in Human Dynamics. Refugees and Conflict*. №5. 2023. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fhumd.2023.1086064/full> (date of access: 31.01.2024).

АНОТАЦІЯ

Метою роботи є проведення теоретичного та емпіричного дослідження особливостей соціального благополуччя вимушено переміщених осіб.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що соціальна сфера є однією з найбільш вразливих у вимушено переміщених осіб, кількість яких в Україні стрімко зростає внаслідок російсько-української війни. Вибірку становлять українці, які є вимушено переміщеними особами, старше 18 років та проживали у м. Харків до початку повномасштабного вторгнення.

Методи дослідження: теоретичні; психодіагностичні: «Шкала соціального благополуччя» К. Кіза, «Фрайбурзький багатофакторний опитувальник», «Методика довіри/недовіри особистості до світу, до інших людей, до себе» А. Купрейченко; математичні: описова статистика, статистичні критерії Колмогорова-Смірнова, t-Стюдента та U-Мана Уїтні, кореляційний аналіз.

В роботі було розглянуто поняття «соціальне благополуччя» та «вимушене переміщення», визначено особливості соціального благополуччя вимушено переміщених осіб, а також проведено аналіз відповідних досліджень.

В ході емпіричного дослідження виявлено, що внутрішні вимушені мігранти мають статистично вищі показники за шкалами «узгодженість із суспільством» ($U=302.00$; $p=.028$) та «соціальний внесок» ($U=314.5$; $p=.044$), зовнішні вимушені мігранти мають статистично вищі показники за шкалами «довіра до себе» ($t=-1.716$; $p=.046$) та «невротичність» ($t=-1.691$; $p=.048$). Більша половина вимушених мігрантів мають низький рівень товарищескості та врівноваженості, високу невротичність, депресивність, сором'язливість та емоційну лабільність; близько половини - виражену інтровертованість. Соціальне благополуччя має негативний кореляційний зв'язок з показниками невротичності ($r_s=-.247$; $p=.029$), депресивності ($r_s=-.173$; $p=.093$) та емоційної лабільності ($r_s=-.225$; $p=.042$), тому для підвищення соціального благополуччя вимушених мігрантів є важливою робота по зменшенню їхнього рівня, а також по підвищенню відчуття безпеки при взаємодії з іншими, яке також має

кореляцію із соціальним благополуччям.

Ключові слова: соціальне благополуччя, вимушено переміщені особи, вимушені мігранти, внутрішньо переміщені особи, біженці, війна, адаптація.

SUMMARY

The purpose of the study is to conduct both theoretical and empirical research on the peculiarities of the social well-being of forcibly displaced persons.

The relevance of the study is due to the fact that the social sphere is one of the most vulnerable among forcibly displaced persons, the number of whom is growing rapidly in Ukraine as a result of the Russian-Ukrainian war.

Research methods: theoretical; psychodiagnostic: "Social Well-Being Scale" by K. Keyes, "Freiburg Personality Questionnaire", "The study of trust/distrust of the individual in the world, in other people, in oneself" by A. Kupreichenko; mathematical: descriptive statistics, Kolmogorov-Smirnov, t-Student and Mann-Whitney U statistical criterias, correlation analysis.

The sample consists of Ukrainians over the age of 18, who are internally displaced persons and who had been living in Kharkiv before the full-scale invasion.

The theoretical part contains the definitions of the concepts of "social well-being" and "forced displacement", the peculiarities of the social well-being of internally displaced persons, and the analysis of the relevant studies.

The empirical study revealed that internal forced migrants have statistically higher scores on the scales of "coherence with society" ($U=302.00$; $p=.028$) and "social contribution" ($U=314.5$; $p=.044$), while external forced migrants have statistically higher scores on the scales of "self-confidence" ($t=-1.716$; $p=.046$) and "neuroticism" ($t=-1.691$; $p=.048$). More than half of the forced migrants have a low level of sociability and stress resistance, and a high level of neuroticism, depression, shyness and emotional lability; about a half have a highly pronounced introversion. Social well-being has a negative correlation with indicators of neuroticism ($r_s=-.247$; $p=.029$), depression ($r_s=-.173$; $p=.093$) and emotional lability ($r_s=-.225$; $p=.042$), so it is important to focus on reducing their level to improve the social well-being of the forcibly displaced people, as well as to increase the sense of security in interaction with other people, which also has a statistically proven link to the social well-being.

Key words: social well-being, forcibly displaced persons, forced migrants,

internally displaced persons, refugees, war, adaptation.